

Marko Snoj

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
marko.snoj@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-8641-6669

Tanja Mirtič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
tanja.mirtic@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-2098-011X

Špela Petric Žižić

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
spela.petric@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0001-7451-4264

Načela leksikografske obravnave enakopisnih leksikalnih enot na podlagi meril za razlikovanje med homografi in polisemantemi ter meril za leksikaliziranost konvertitov

V prispevku so s ciljem oblikovanja načel leksikografske obravnave enakopisnih enot predlagana merila za razlikovanje med homonimi in polisemantemi na eni ter merila za leksikalizacijo v procesu konverzije na drugi strani. Za obravnavo v ločenih slovarskih sestavkih se morata enakopisni enoti razlikovati vsaj v dveh od treh postavk, ki izhajajo iz definicije polisemantema: (1) semantična povezanost sememov (skupne pomenske sestavine, možnost uvrstitve v večpomenski tip), (2) glasovna, naglasna in oblikovna identičnost leksa in (3) isti izvor, razvoj in besedotvorje.¹

Ključne besede: leksikologija, leksikografija, *eSSKJ*, splošni razlagalni slovar, homonimija, polisemija, konverzija

Principles for the Lexicographic Treatment of Homographic Lexical Units Based on Criteria for Distinguishing between Homographs and Polysemes and on Criteria for the Lexicalization of Conversions

This article proposes criteria for distinguishing between homonyms and polysemes on the one hand and criteria for lexicalization in the process of conversion on the other with the aim of formulating principles for the lexicographic treatment of homographic units. For homographic units to be treated in separate dictionary entries, they must differ in at least two of the three parameters derived from the definition of a polyseme: (1) semantic relatedness of sememes (shared semantic components and the possibility of classification within a polysemous type), (2) phonological, accentual, and formal identity of the lex, and (3) common origin, development, and word-formation.

Keywords: lexicology, lexicography, *eSSKJ*, general explanatory dictionary, homonymy, polysemy, conversion

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARIS. Temeljni na raziskovalnih podatkih, ki se hranijo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in so javno dostopni na spletu. Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

1 Uvod

Prispevek skuša podati odgovor na vprašanje, kateri primeri enakopisnih enot so lahko v okviru leksikologije obravnavani kot pomeni, ki pripadajo istemu leksemu, in v katerih primerih gre za več leksemov. Problematika je hkrati predstavljena tudi z leksikografskega vidika, pri čemer se skuša predlagati, katere enakopisne enote naj se obravnavajo v enem in katere v več slovarskih sestavkih.

V ta namen so predstavljena merila za razlikovanje med homonimnostjo in večpomenskostjo na eni in za nastanek leksema (leksikalizacijo) s procesom konverzije na drugi strani. Merila temeljijo na rezultatih analize leksikalnih enot z glasoslovnega, oblikoslovnega, besedotvornega, skladijskega, leksikološkega, semantičnega in etimološkega vidika. Prispevek torej prinaša tipologijo razmerij med homografi in opredelitev konverznosti v knjižni slovenščini z leksikografskega vidika.

2 Teoretična in metodološka izhodišča obravnave homonimov, polisemantemov in konvertitov z vidika leksikografije ter ključni pojmi in definicije

Naloga splošnega razlagalnega slovarja, kot je *eSSKJ*, ni le opis posameznih besed, enot govora, temveč leksike kot celote, prvin leksikalnega sistema² (tj. leksemov),³ ki so med sabo pomensko in slovnično povezane. Zato mora prikazati pomenska razmerja znotraj leksema (večpomenskost – hierarhija navajanja pomenov)⁴ ter pomenska (sinonimija, antonimija, hiper- in hiponimija, semantične povezave med členi besedne družine)⁵ in iz-

² Predmet jezikoslovja, na načelih katerega tak slovar temelji, je jezik, ne govor. Jezik namreč »obstaja v kolektivu v obliki vsote vtisov, shranjenih v vsakih možganih. [...] Je torej nekaj, kar je v vsakem izmed [posameznikov], a je hkrati vsem skupno in volji hranilcev nedosegljivo. [...] [Govor] je vsota tistega, kar ljudje izrekajo. [...] V govoru ni [...] nič kolektivnega; njegove pojavitve so individualne in trenutne« (de Saussure 1997: 30).

³ *Beseda* je definirana kot enota govora, aktualni jezikovni znak (Tafra 1986: 382). *Leksem* (npr. *prašiček*, *morski prašiček*, *aja tutāja*) je definiran kot enota jezika, leksikalnega sistema (Tafra 1986: 382).

⁴ »Pomen, ki je glede na druge pomembnejši, je glavni ali osnovni pomen. Ta kriterij odloča zlasti o tem, kateri pomen je na prvem mestu« (Napotki I: 3). »Med motivirajočimi in iz njih izpeljanimi pomeni je vzpostavljeno hierarhično razmerje. Izpeljani pomeni običajno nastanejo po širjenju, oženju in specializaciji izhodiščnega pomena. [...] Pri razvrščanju pomenov je praviloma najprej naveden osnovni, izhodiščni pomen besede, tj. običajno tisti, ki pri rojenih govoricah vzbudi prvo asociacijo in iz katerega je mogoče izpeljati tudi vse ostale. Izpeljani pomeni so hierarhično razvrščeni glede na to, v kolikšni meri so semantično povezani z izhodiščnim.« (Koncept 2015: 35)

⁵ Z razlagami se vzpostavljajo povezave znotraj posameznih pomenov večpomenskega leksema in med pomeni posameznih leksemov na ravni kategorialnih, uvrščevalnih in razločevalnih pomenskih sestavin; razlage so namreč pri samostalnikih in glagolah ubesedene v obliki podredne nestavčne besedne zveze z uvrščevalno pomensko sestavino v jedru in z razločevalnimi pomenskimi sestavinami v odvisnem delu (Vidovič Muha 2000: 15). Za *SSKJ* prim.: »Za razlago [...] se izbere neterminološka splošno znana širša beseda, ki veže vse besede te pojmovne skupine« (Napotki I: 13).

razna (homonimija) medleksemska razmerja (gl. Filipec, Čermák 1985: 29). Slovar, ki je utemeljen na jezikoslovnih (leksikoloških) kriterijih in je makro- in mikrostrukturno temu ustrezno zasnovan, mora za opredelitev leksema, ki ga predstavlja slovarski sestavek, hkrati upoštevati še glasoslovne, oblikoslovne, besedotvorne in skladenjske lastnosti obravnavanega gradiva ter do določene mere tudi njegov izvor. Čeprav gre za sinhroni, splošni razlagalni slovar, je namreč poznavanje nastajanja pomenov, ki je sicer področje diahronnega jezikoslovja, za razvrščanje pomenov v splošnem razlagalnem slovarju pa tudi za določanje homonimije oz. večpomenskosti ključnega pomena.⁶

Pojem leksem je v leksikologiji definiran kot temeljna poimenovalna enota.

Enopomenski leksem je simetrični jezikovni znak (Filipec, Čermák 1985: 21, 28; Vidovič Muha 2013: 17–18), kombinacija pojma in slušne podobe, pri čemer ideja čutnega dela implicira idejo celote (de Saussure 1997: 81).⁷

Vsebina leksema se aktualizira v smislu pomena. Leksikalni pomen je jezikovni odraz zunajjezikovne resničnosti, ki je v recipročni zvezi z leksikalno formo in se aktualizira pri rabi leksikalne enote v kontekstih (Filipec, Čermák 1985: 49). Posamezni pomen leksema se imenuje semem⁸ (Filipec, Čermák 1985: 21, 28; Vidovič Muha 2013: 17–18). Pri večpomenskih leksemih gre za asimetrični jezikovni znak; ena reprezentativna leksikalna oblika ima lahko dva ali več pomenov (Filipec, Čermák 1985: 29; Vidovič Muha 2013: 18). Jezikovni pojavi, kot so polisemija, homonimija, sinonimija, ki so rezultat jezikovnega razvoja, a se kažejo kot sinhroni pojavi, torej kršijo načelo jezikovnega znaka. Leksikografski problemi, ki izhajajo iz tega dejstva, segajo na področje opisa *vsebine* leksema, ki je zaradi nižje stopnje sistemskosti težje opredeljiva kot njegov izraz⁹ – zato morajo biti pri opredeljevanju teh pojavov in razmejevanju med njimi upoštevani rezultati večravninske analize gradiva.¹⁰

Homonim je leksikalni pojav, pri katerem imata dva ali več leksemov, ki pripadajo istemu leksikalno-slovnicičnemu razredu, a različnim leksikalno-semantičnim razredom,

⁶ V zvezi s *SSKJ* prim.: »V slovarju se ne navaja, kako je do določenega pomena prišlo, ker se določajo pomeni s sinhronnega stališča, poznavanje nastajanja pomenov pa je potrebno za medsebojno razvrščanje pomenov« (Napotki I: 3).

⁷ De Saussure izraz *koncept* nadomesti z izrazom *označenec*, *slušno podobo* pa z *označevalec* (de Saussure 1997: 81).

⁸ B. Tafra *semem* definira kot vsebino leksema, izraz leksema pa je *leks* (Tafra 1986: 382).

⁹ Gre za področje *semantike*, ki povezuje jezik in nejezik, zanj pa je težko najti objektivne raziskovalne metode, potrditi obstoj in funkcioniranje semantičnega sistema. Izraz je s strukturalno metodo veliko lažje opisati kot vsebino (Tafra 1986: 381).

¹⁰ Gl. Mirtič, Snoj (2022).

vse enake lekse in nobenega integralnega sema¹¹ (Tafra 1986: 385).¹² Sinhroni pojav homonimije je z diahronega vidika načeloma očiten, ko gre za lekseme, ki so tekom zgodovinskega razvoja v izrazu konvergirali; v primeru prehoda iz polisemije v homonimijo pa je za posamezne primere težko ugotoviti, na kateri stopnji divergentnega semantičnega razvoja je homonimizacija zaključena (prim. Ullmann 1957: 127; Tafra 1986: 384). Poleg omenjenih dveh glavnih virov tega pojava je lahko homonimija tudi posledica kalkiranja (Ullmann 1957: 130).

Kljub temu, da s sinhronega vidika (pa tudi v zavesti jezikovnega uporabnika) navadno ni razlike med homonimi, ki so nastali s konvergentnim glasovnim razvojem, in tistimi, ki so nastali z divergentnim pomenskim razvojem (Šivic-Dular 1999: 12), in da v govoru homonimni konflikt (Ullmann 1957: 131–134; Hock 1991: 298) navadno razrešuje kontekst (Tafra 1986: 382–383),¹³ je naloga slovarja, katerega cilj je opisati besedje jezika kot del jezikovnega sistema, da s pomočjo jezikoslovnih meril določi mejo med homonimnostjo in večpomenskostjo.

Z leksikografskim vprašanjem uslovarjanja enakopisnih enot v enem ali v več sestavkih je povezan tudi problem razlikovanja med konverzijo¹⁴ (prehodom besede iz ene besedne vrste v drugo ob hkratni ohranitvi njene (edine, osnovne ali fleksijske) oblike), katere rezultat je nastanek leksema (leksikalizacija),¹⁵ in zgolj spremembo skladske funkcije znotraj iste besedne vrste (transpozicija), ki je v slovaropisju razumljena kot pomenotvorni pojav, saj gre za spremembo kategorialnega pomena oziroma pridobitev ali izguba denotativnega.¹⁶ Slednje je v *eSSKJ* uslovarjeno kot pomen, ki mu je dodano slovnično pojasnilo o spremembi kategorialnih lastnosti.

¹¹ *Sem* ali *pomenska sestavina* je najmanjša pomenska nesamostojna enota, ki se realizira samo znotraj semema (Tafra 1986: 382).

¹² Toporišič jih imenuje *enakozvočnice*; to so besede, ki sicer imajo enako glasovno podobo in več pomenov, med njimi pa ni videti kake metonimične ali metaforične povezanosti, niti si v danem trenutku ne moremo misliti, da bi taka zveza kdaj obstajala (prim. *kila* in *kila*); kadar mislimo samo na pisno enakost, jih imenujemo *enakopisnice*, kadar na glasovno podobo, pa *enakoglasnice* (Toporišič 2000: 115).

¹³ V govoru sinonimija, homonimija in polisemija ne obstajajo, ker semantične konflikte razrešuje kontekst (Tafra 1986: 382–383).

¹⁴ Pojava konverzije in homonimije sta si sicer po načinu nastanka nasprotna; združuje ju le slovaropisni vidik. »[K]onverzna motivirana beseda [ima] z motivirajočo besedo skupen vsaj en pomen in skupno pomensko izhodišče je osnova za vzpostavitev istoizrazijskih oz. istopisnih [...] razmerij med nastalima leksemoma različne besedne vrste; osnovno načelo homonimije pa je pomenska nezdržljivost, in posledično nikakršna možnost besedilne zamenljivosti, in po možnosti celo pripadnost isti besedni vrsti« (Žele 2015: 74).

¹⁵ »Pri konverziji oz. sprevrnitvi [...] ostaja osnovna oblika nespremenjena, pomen pa se spremeni sorazmerno s spremenjeno skladske vlogo in slovničnimi lastnostmi motivirajočega leksema; motivirajoči leksem s skladskim premikom omogoči leksikalizacijo novega motiviranega leksema« (Žele 2015: 65).

¹⁶ Prim. Koncept slovarja: »Če leksem v analiziranem gradivu glede na svoje izhodiščne lastnosti izkazuje leksikalizirano konverzno rabo, torej odraža nove skladske, pomenske in kategorialne lastnosti, je takšna raba [v *eSSKJ*] izkazana v okviru posameznih pomenov in podpomenov iztočničnega leksema. Spremembe kategorialnih lastnosti leksema so [v *eSSKJ*] označene s slovničnimi oznakami.« (Koncept 2.4.3.1)

Prva faza izdelave tipologije enakopisnih enot, ki so posledica zgoraj omenjenih pojavov, za potrebe slovaropisja je večravninska analiza leksikalnih enot:

- analiza glasovnih in naglasnih (tj. izgovornih) lastnosti obravnavanega gradi-va (segmentna /kakovost naglašanih samoglasnikov *e* in *o*/ in nadsegmentna raven /naglasno mesto, kolikost naglašanih samoglasnikov, tonem/); ugotavljanje morebitne dvojničnosti; enakoizraznost pri homografih – ugotavljanje, ali so izrazno identične vse oblike;
- analiza oblikovnih lastnosti: (1) pregibnostni vzorci obravnavanega gradi-va (le leksemi z istim pregibnostnim vzorcem lahko vstopajo v homonimni odnos, sicer gre za homografe; konvertiti¹⁷ delno obdržijo oblike besede v osnovnem pomenu); homonimi pripadajo isti besedni vrsti, pri konverziji pa gre za spremembo besedne vrste; pri konverziji leksem pridobi nove morfološke kategorije, izgubi pa nekatere kategorije, ki jih ima beseda v osnovnem pomenu; (2) analiza besedotvornih lastnosti:¹⁸ enakopisne enote, nastale po različnem besedotvornem postopku;
- analiza skladenjskih lastnosti: sprememba skladenjske funkcije leksema je kazalec konverzije;
- leksikološki in semantični vidik: leksikalizacija, nastanek leksema, v procesu konverzije; leksikalizirane besede postanejo del leksikalnega sistema in s tem vstopajo v medleksemske pomenske odnose (sinonimija, antonimija, hiperin hiponimija); pomenotvorje (leksikalizirana beseda tvori nove metaforične/metonimične pomene); semantična povezljivost sememov (skupni sem); leksikalizacija besednih zvez – nastanek večbesednih leksemov (frazemov, stalnih besednih zvez);
- etimološki vidik: isti ali različen izvor obravnavanih enot; konvergentni glasovni razvoj in divergentni pomenski razvoj pri homografih.

V *eSSKJ* so za razlikovanje med enakopisnimi leksemi, homografi,¹⁹ ki so zaradi enakih kategorialnih lastnosti v medsebojnem odnosu, in polisemantemi predvideni naslednji kriteriji: za obravnavo v ločenih slovarskih sestavkih se morata enakopisni enoti razlikovati vsaj v dveh od treh postavk, ki izhajajo iz definicije polisemantema. Te so: (1) semantična povezanost sememov (skupne pomenske sestavine, možnost uvrstitve

¹⁷ *Konvertit* je leksem, nastal s konverzijo (Žele 2015: 69).

¹⁸ Po B. Tafri je konverzija, katere rezultat je nov leksem, brezafiksna tvorba, primer ničte derivacije (Tafra 1998: 350).

¹⁹ V novem splošnem razlagalnem slovarju *ASSČ*, ki nastaja na Inštitutu za češki jezik, je opazna težnja po obravnavi tovrstnih enot v ločenih slovarskih sestavkih (prim. iztočnice *jeřáb*, *čistič*, *ekonoma*) (Kochová, Opavská 2016: 35–38; <https://www.slovníkcestiny.cz/uvod.php>).

v večpomenski tip),²⁰ (2) glasovna, naglasna in oblikovna identičnost leksa in (3) isti izvor.

Ob upoštevanju zgoraj navedenih načel je predlagana tipologija razmerij med homografi; v ločenih slovarskih sestavkih se obravnavajo:

- (1) homonimi v ožjem smislu (homografi različnega izvora, ki so tudi homofoni), npr. *akôrd*;²¹ izpolnjena pogoja: *ni skupne pomenske sestavine in različen izvor, razvoj, razlika v besedotvorju ali večkratni prevzem*
- (2) homografi različnega izvora, ki niso homofoni, npr. *âra/âra*; izpolnjeni vsi pogoji: *ni skupne pomenske sestavine, različne izgovorne značilnosti in različen izvor, razvoj, razlika v besedotvorju ali večkratni prevzem*
- (3) homografi različnega izvora, ki niso homofoni, čeprav imajo morfeme istega izvora, npr. *čebelâr/čebêlar*; *carîca/cârica*; *plezâlka* [plezâuka/plezâlka]/[plezâlka]; izpolnjena pogoja: *različne izgovorne značilnosti in različen izvor, razvoj, razlika v besedotvorju ali večkratni prevzem in*
- (4) homografi istega izvora, ki niso homofoni in nimajo skupne pomenske sestavine s sinhronega vidika, npr. *trdîti/tr'diti*; izpolnjena pogoja: *ni skupne pomenske sestavine in različne izgovorne značilnosti*.

Hkratno upoštevanje pomenskih, glasovnih značilnosti gradiva in njegovega izvora ter zgoraj omenjenih kriterijev, pa tudi leksikografskega načela, da v sinhronem slovarju v enem slovarskem sestavku združujemo vse medsebojno povezljive pomene, privede do sklepa, da kot polisemanteme (v istem slovarskem sestavku) obravnavamo:

- (1) primere znotraj neposredno motivirane večpomenskosti s predvidljivo dinamiko UPS in RPS (primere z razvidno skupno pomensko sestavino) in istim izvorom, ne glede na izgovorne značilnosti (npr. *dêlta* 'grška črka', 'svet ob ustju reke');
- (2) primere posredno motivirane večpomenskosti, pri kateri se skupna besedotvorna podstava lahko rekonstruira (npr. *dôza* 'škatla za shranjevanje', 'odmerjena količina česa');
- (3) primere z izgovornimi posebnostmi le v enem ali več neprvih pomenov (npr. *divjâčina/divjâčina/divjačina* 'divje lovne živali' : *divjâčina* 'človek, ki ne obvladuje svojih negativnih lastnosti'), v predložnih zvezah ali stalnih besednih zvezah (npr. *na prîmer*), če je beseda v vseh pomenih rezultat enega besedotvornega postopka oz. enkratnega prevzema;
- (4) primere polisemantemov, nastalih s procesom polisemizacije iz homonimov (s sinhrono interpretacijo zaradi podobnosti z večpomenskim tipom), npr. *bûtara*;

²⁰ Tipologija večpomenskosti slovenskih samostalnikov je opisana v delu *Tipologija slovarske večpomenskosti* J. Snoj (2004).

²¹ V članku so vsi zgledi onaglašeni tonemsko.

- (5) sestavine frazemov, ki so homonimi slovarski iztočnici (imajo drug izvor in z njo pomensko niso povezane), npr. *vidra* v frazemu *bruhati kot vidra*.

Podobno se za umeščanje konvertiranih enot v samostojne sestavke (v nadaljevanju je podrobneje opisana konverzija v medmet in členek) razen spremembe besedne vrste upošteva še eden od naslednjih pogojev: (1) razlika v izgovoru, (2) táka sprememba pregibnostnih lastnosti, ki nima več stika s pregibnostnimi lastnostmi besede v osnovnem pomenu, ali izguba pregibnosti in (3) razlika v izvoru.

3 Merila za razlikovanje med homografi in polisemantemi v eSSKJ

Izhodišče je načelo, da je vsak leksem obravnavan v svojem sestavku (kar odraža njegovo pozicijo znotraj leksikalnega sistema), hkrati pa v sinhronem slovaropisju obstaja težnja, da v enem slovarskem sestavku obravnavamo vse medsebojno povezljive pomena, tudi konverzne, ki pripadajo istemu izrazu.

V istem slovarskem sestavku obravnavamo tiste večpomenske lekseme, pri katerih so pomeni medsebojno povezljivi, ki imajo v vseh pomenih enake izgovorne in oblikovne značilnosti (se pregibajo po istem vzorcu) in imajo isti izvor. V istem slovarskem sestavku obravnavamo tudi pomena tistih leksemov, ki se od prvega pomena razlikujejo le v eni od zgoraj navedenih definicijskih lastnosti večpomenke, ki torej (1) nimajo skupne pomenske sestavine s prvim pomenom in zato s sinhronega stališča niso izpeljivi iz osnovnega pomena (to praviloma pomeni, da so pomeni povezljivi le z globljim jezikoslovnim znanjem, navadno diahronim, ali poznavanjem zunajjezikovnih dejstev), (2) se razlikujejo v izgovornih lastnostih²² ali (3) imajo različen izvor v najširšem pomenu besede, vključno z besedotvorjem v sinhronem in diahronem pogledu ter večkratnim prevzemom, vendar brez kalkiranja. **Za obravnavo v ločenih slovarskih sestavkih se morata besedi razlikovati vsaj v dveh od navedenih treh lastnosti.** Ob razliki v le eni od navedenih lastnosti pa obravnava ostaja v okviru enega slovarskega sestavka.

Na odločitev o obravnavi v enem ali več sestavkih **ne vplivajo**: (1) konverzija (vključno s transpozicijo), (2) kalkiranje (*máček, jútro*) in (3) izguba ali omejitev pregibnosti pa tudi sprememba pregibnosti v smislu podspola živosti (*strěžnik, vodník*); vpliva le popolna sprememba vzorca (*jáz méne : jáz jáza*).

²² Izgovorne značilnosti ob pripravi eSSKJ ugotavljamo praviloma s perceptivnimi testi. Večina zgledov, s katerimi ponazarjamo posamezne tipe, je že bila vključena v raziskave (npr. *carica, divjačina, bivak, klošar, bor, kresnik, plezalka, drsalka, faraonka*), drugi vzorčni primeri pa so iz SSKJ2.

3.1 Obravnava v istem slovarskem sestavku

3.1.1 Izpolnjen samo pogoj (3) *različen izvor v najširšem pomenu te besede (razen kalkov)*

V istem slovarskem sestavku obravnavamo besede, ki izkazujejo enake izgovorne značilnosti v vseh pomenih, tudi če so ti različnega izvora oz. posledica večkratnega prevzema ali različnih besedotvornih postopkov.

3.1.1.1 Popolne homonime različnega izvora lahko prikazujemo v okviru večpomenskosti, (1) če imajo enote iste izgovorne značilnosti in (2) če lahko primere interpretiramo kot **večpomenski tip** (kot tipičen premik v pomenskosestavinski zgradbi leksema; specificirajoči metaforični pomen ‘človek’: ‘predmet z določeno fizikalno lastnostjo’ → ‘človek z določeno vedenjsko lastnostjo’ (Snoj 2004: 71, 172), npr. *bútara* ‘sveženj dračja’, ‘neumna oseba’ po vzorcu *štor, les, hlod, čok, drvo, klada* ... – predmet z določeno lastnostjo → človek z določeno lastnostjo. To, da je *bútara* v pomenu ‘neumna oseba’ drugega izvora kot homonim s pomenom ‘sveženj dračja’, povemo v etimološki osvetlitvi. Podobno *štôrklja* ‘ptica’, ‘nerodna oseba’, *detektívka* ‘ženska’, ‘detektivska knjiga, detektivski film’, kjer je beseda v prvem navedenem pomenu izvorno feminativ ob *detektív*, v drugem pa tvorjena z univerbizirajočo pripono *-ka* iz besedne zveze *detektivska knjiga*.

Z diahronnega vidika gre torej za homonima, nastala s konvergentnim razvojem, s sinhronnega vidika pa se pojav zaradi podobnosti s tipičnim večpomenskim tipom razume kot metaforični pomenski prenos, zaradi česar se umetno vzpostavi semantična povezava med njima (prim. Ullmann 1957: 128).

3.1.1.2 Frazeme s homonimno sestavino obravnavamo v slovarskem sestavku drugega homonima v primerih, ko se homonimna beseda ohranja samo kot sestavina frazema. Te sestavine imajo drug izvor in z osnovno besedo pomensko niso povezane, npr. frazem *bruhati kot vidra* v slovarskem sestavku *vídra* ‘žival’. V primerih, ko je homonimna sestavina obravnavana v svojem slovarskem sestavku (prim. *žólna*), je frazem (npr. *piti kot žolna*) naveden tam. Na različnost izvora je opozorjeno v etimološki osvetlitvi.

3.1.2 Izpolnjen samo pogoj (2) *različne izgovorne značilnosti*

V istem slovarskem sestavku obravnavamo tudi primere z izgovornimi posebnostmi le v enem ali več neprvih pomenov (npr. *divjáčina/divjáčina/divjačina* ‘divje lovne živali’: *divjáčina* ‘človek, ki ne obvladuje svojih negativnih lastnosti’), v predložnih zvezah ali stalnih besednih zvezah (npr. *na prímer*), če je beseda v vseh pomenih rezul-

tat enega besedotvornega postopka oz. enkratnega prevzema. Na tovrstne spremembe je treba ustrezno opozoriti, npr. v pojasnilu (izgovarja se **divjâčina**, izgovarja se **na prîmer**) ali v razdelku Izgovor in oblike.

3.1.2.1 V istem slovarskem sestavku obravnavamo tudi primere z izgovornimi dvojnicami v vseh pomenih, ki sicer (lahko) izkazujejo različno zaporedje, npr. *grénkost/grenkôst* 'lastnost česa, kar je neprijetnega okusa': *grenkôst/grénkost* 'lastnost česa, kar vzbuja duševno bolečino'; *krêšnik/kresnik* 'nagrada': *kresnik/krêšnik* 'bitje'.

3.1.2.2 Vse izgovorne dvojnice (npr. *klobučárka* : *klobûčarka*, *bîzon* : *bizôn*), tudi tiste, ki so nastale kot posledica več kot enega prevzema (npr. *klôšar* : *klošár*), so obravnavane v istem slovarskem sestavku. Ti primeri sicer zadoščajo pogojema (2) in (3), vendar ostajajo v istem sestavku, ker iz pisnih virov ni mogoče razločevati primerov z različnim izgovorom.

3.1.3 Izpolnjen samo pogoj (1) *nepovezljivost pomenov*

V istem slovarskem sestavku obravnavamo primere **posredno motivirane večpomenskosti**. Gre za tvorjenke, ki vsebujejo skupno besedotvorno podstavo, vendar se ta v posameznih pomenih pojavlja na različnih stopnjah pomenskega opisa, tako da iz slovarske razlage lahko niti ni razvidna (Snoj 2004: 102). Povezovalna lastnost je besedotvorna podstava in se lahko rekonstruira na osnovi zunajjezikovnega védenja (Snoj 2004: 102) ali jezikoslovnega znanja, npr. *beráč* 'kdor prosi miloščino', narečno 'obiralec grozdja'; *dôza* 'škatlja za shranjevanje', 'odmerjena količina česa'; *kôda* 'dogovorjen znak', 'zaključni del skladbe'; *kozôlec* 'lesena stavba za sušenje, shranjevanje, sušenje', 'preval'; *krôšnja* 'del drevesa', 'lesena priprava za prenašanje'; *mîna* 'eksplozivno telo', 'grafitni vložek'; *mláj* 'lunina mena', 'smreka z obeljenim deblom za okras'; *múha* 'žuželka', 'neprimerna domislica', *obrät* 'zasuk, vrtljaj', 'proizvodna enota'; *räk* 'žival', 'bolezen'; *valíti* 'kotaliti', 'greti jajca, da se izvalijo mladiči'; *gôbavec* 'gobav človek', 'nočni metulj, katerega gosenica objeda gozdno drevje'; *grábeljnik* 'priprava za grabljenje, ki se priključi traktorju', 'sveder za vrtanje lukenj v čeljusti grabelj'; *gráhovec* 'premog, katerega kosi so podobno majhni kot grah', 'gozdna in travniška rastlina, podobna grahu'; *sejáti* 'trositi seme', 'spravljati skozi sito'; *cepítí* 'po dolgem razsekovati', 'vnašati v telo cepivo', *ambrôzija* 'pijača bogov', 'rastlina'. Sem spadajo tudi tvorjenke iz besednih zvez z lastnim imenom, npr. *garibaldínec* 'pristaš gibanja, ki mu je načeloval Garibaldi', 'pripadnik italijanskih partizanskih enot Garibaldi'. Ker pomene teh besed lahko povežemo z bolj poglobljenim znanjem, ti primeri pravzaprav ne zadoščajo nobenemu združevalnemu pogoj.

3.1.3.1 V istem slovarskem sestavku ne glede na izgovorne značilnosti obravnavamo primere znotraj **neposredno motivirane večpomenskosti** s predvidljivo dinamiko UPS in RPS (oz. primere z razvidno skupno pomensko sestavino) in istim izvorom, npr. *bliskavica* ‘oddaljeno bliskanje brez grmenja’, ‘priprava za močno trenutno osvetlitev pri fotografiranju’; *děta* ‘grška črka’, ‘svet ob ustju reke’; *enoličen* ‘ki ima samo eno vrednost’; *tisočlěten/tisočlěten* ‘star tisoč let’, ‘dolgoleten’. Ti primeri ne zadoščajo nobenemu razdruževalnemu pogoju, zato so obravnavani na ravni pomena.

3.1.4 V istem slovarskem sestavku obravnavamo konvertite, ki imajo pregibnostni vzorec izhodiščne besede (npr. *depresiven* 4 kot samostalnik) ali če se pregibajo z ničtimi končnicami (npr. *bivák* 2 kot pridevnik). V istem sestavku obravnavamo tudi konvertite, ki od osnovne besede prevzamejo le del pregibanja ali pa postanejo nepregibni. Podatke o omejeni pregibnosti ali nepregibnosti zapišemo v pojasnilu (npr. *oprostiti* 3 kot medmet, v velelniških oblikah za 2. osebo ‘uporablja se, ko se govorec komu opravičuje’). Če se konvertit izgovarja z intonacijo, ki ni skladna s tonemom izhodiščne besede, to povemo v pojasnilu (npr. *prasíca* kot medmet, v obliki *prasica*, izgovarja se s padajočim tonom ‘uporablja se, ko govorec psuje koga tako, da mu pripisuje negativne, nesprejemljive moralne lastnosti’). O obravnavi konverznih medmetov in členkov glej podrobneje 4.1.4.

3.2 Obravnava v ločenih slovarskih sestavkih

Primeri za obravnavo v ločenih slovarskih sestavkih morajo ustrezati **vsaj dvema od navedenih treh pogojev**.

3.2.1 Izpolnjeni vsi trije pogoji (1) *ni skupne pomenske sestavine*, (2) *različne izgovorne značilnosti* in (3) *različen izvor, razvoj, razlika v besedotvorju ali večkratni prevzem*

Kadar imajo homografi različen izvor in nimajo skupnih pomenskih sestavin ter se hkrati razlikujejo tudi naglasno oz. glasovno, jih vedno obravnavamo v ločenih slovarskih sestavkih (npr. *ára* ‘znesek’ : *ára* ‘papiga’; *bítje* ‘tolčenje’ : *bítje/bítje* ‘kar živi’; *bōr* ‘drevo’ : *bōr/bōp* ‘element’; *brázdati* ‘delati brazde’ : *brazdátí* ‘mešati’; *delěžnik* ‘glagolska oblika’ : *děležnik* ‘kdor ima delež’; *kíla/kíla* ‘izstop (dela) organa’ : *kíla* ‘kilogram’, *mh*¹ [r̩h̩h̩] členek : *mh*² [r̩h̩h̩] medmet; *topáz* ‘(pol)dragi kamen’ : *tōpaz* ‘sorta jabolka’). Izraz »različen izvor« lahko pomeni samo različno pot izposoje, različen besedotvorni postopek ali tvorbo v dveh različnih časih iz diahrono iste besede. Končni etimon je lahko isti in tudi vsi morfemi so lahko izvorno isti (*deležnik*).

3.2.1.1 Dvojnično izkazane različne izgovorne značilnosti veljajo za različne: *bōb* ‘rastlina’ : *bōb/bōp* ‘tekmovalne sani’ (domači : tuji izvor), *fāraonka* ‘faraonova

žena' : *fâraonka/faraônka* 'rdeča mravlja' (feminativ : poenobesedenje), *kôkica* 'pokovka' : *kôkica/kôkica* 'kokoš' (tuji : domači izvor).

3.2.2 Pogoja (2) različne izgovorne značilnosti in (3) različen izvor, razvoj, razlika v besedotvorju ali večkratni prevzem

V samostojnih slovarskih sestavkih obravnavamo primere posredno motivirane večpomenskosti, (1) če so ugotovljene razlike v izgovornih značilnostih in (2) če so dane enote samostojne tvorjenke, ki so lahko nastale tudi po istem besedotvornem postopku, ali dvakrat prevzete besede, tudi če sestojijo iz izvorno istih morfemov (npr. *âpnica* 'jama' : *apnica* 'gašeno apno'; *bôlnica/bôlnica* ustanova' : *bolnica* 'bolna ženska'; *cârica* 'frajkerka' : *carica/cârica* '(ruska/srbska) vladarica'; *čebelár* 'človek' : *čebêlar* 'ptič; *glâsnik* 'fonem' : *glasnik* 'kdor javno izraža kako idejo'; *krêšnik/kresnik* 'nagrada' : *kresnik/krêšnik* 'bitje'; *lôvka* 'ženska' : *lôvka* 'organ').

3.2.2.1 Kot homografe v ločenih slovarskih sestavkih prikažemo tudi primere, pri katerih so ugotovljene razlike v izgovornih značilnostih znotraj enega pomena le dvojnične (*drsâlka* [drsâũka] in [drsâlka] 'ženska, ki drsa' : *drsâlka* [drsâlka] 'obuvalo'; *plezâlka* [plezâũka] in [plezâlka] 'ženska, ki pleza' (tako tudi žival in rastlina) : *plezâlka* [plezâlka] 'obuvalo'); prim. še *têpka* 'hruška' : *têpka* 'neumna ženska'.

Primera se namreč razen v izgovornih značilnostih razlikujeta tudi v izvoru: besedi *drsâlka* in *plezâlka* v pomenu 'obuvalo' sta nastali po poenobeseditvi iz *drsalna* oz. *plezalna obutev*, homonima v pomenu 'ženska, ki drsa oz. pleza' pa sta feminativa k moškima samostalnikoma *drsâlec* oz. *plezâlec*.

3.2.3 Pogoja (1) ni skupne pomenske sestavine in (3) različen izvor, razvoj, razlika v besedotvorju ali večkratni prevzem

Če etimološka in pomenska analiza pokažeta, da so leksemi homonimi v ožjem smislu, tj. različnega izvora ali so iz istega izvora prevzeti v različnih obdobjih ali po različnih poteh in nimajo skupnih pomenskih sestavin, izkazujejo pa identične izgovorne značilnosti, so vedno obravnavani v ločenih slovarskih sestavkih, npr. *akôrd* 'ubrani zvoki', 'plačevanje'; *alpâka* 'žival', 'zlitina'; *âs* 'igralna karta',²³ 'novec', 'polton'; *ascendênt* 'sorodnik', 'znamenje'; *átlas* 'knjiga', 'tkanina', 'vretence'; *bâr* 'lokal', 'enota', 'rastlina'; *bâza* 'osnova, podlaga', 'snov, ki tvori s kislinami soli, v vodni raztopini pa hidroksilne ione'; *bêg* 'umikanje', 'turški oblastnik'; *bôja* 'oznaka na morju', 'barva'; *bûrka* 'norčavo vedenje', 'oblačilo'; *dêka* 'dekagram', 'odeja'; *dôga* 'deščica', 'pes'; *etikêta* 'ploščica, list', 'pravila'; *fâks* 'fakulteta', 'naprava'; *fûga* 'skladba', 'reža';

²³ Posebno pozornost zahtevajo večpomenski homonimi; npr. pomen 'kdor se odlikuje v čem' bo skladno s temi merili obravnavan pri leksemu s pomenom 'igralna karta', pomen 'udarec pri tenisu', če se bo uvrstil v slovar, ravno tako.

gazĕla ‘žival’, ‘pesem’; *granâta* ‘bomba’, ‘granatno jabolko’; *hûmus* ‘prst’, ‘namaz’; *marĕlica* ‘drevo in sadež’, ‘majhen dežnik’; *nôta* ‘znak za ton’; ‘uradno pisno sporočilo ene vlade, države drugi’; *plâža* ‘del obale’, ‘slaba literatura’; *platnica* ‘zunanji list knjige’, ‘riba’; *pläv* ‘moder’, ‘blond’; *polica* ‘vodoraven del pohištva’, ‘zavarovalniški račun’; *remi* ‘neodločen izid’, ‘igra s kartami’; *skála* ‘velik kamen’, ‘lestvica’; *spläv* ‘plovilo’, ‘abortus’). Besedotvorni del pogoja »izvor« je izpolnjen tudi, če je beseda tvorjena iz raznih podstav, ki imajo isti končni izvor (*atlânt* ‘atlas’, ‘kip’; *jôgi* ‘kdor izvaja jogo’, ‘vzmetnica’; *oprâvljati* ‘delati’, ‘pripovedovati kaj slabega’; *pârk* ‘negovana površina z drevjem, rastlinjem navadno v mestih, prirejena zlasti za sprehode’, ‘prometna sredstva, naprave kake zaključene enote’; *râdij* ‘polmer’, ‘element’; *romanizîrati* ‘delati kaj romansko’, ‘opisati v obliki romana’; *sírovka* ‘goba’, ‘sirova štručka’; *tâkt* ‘občutek za primerno ravnanje’, ‘metrična enota’; *tânk* ‘rezervoar’, ‘orožje’; *tûba* ‘cevasta posoda’, ‘glasbilo’; *volân* ‘krmilo, zlasti pri motornem vozilu’, ‘naborek’).

3.2.4 Pogoja (1) *ni skupne pomenske sestavine* in (2) *različne izgovorne značilnosti*

V samostojnih sestavkih obravnavamo primere, ki ob istem izvoru izkazujejo divergentni razvoj v izgovornih značilnostih, skupna pomenska sestavina pa ni več razvidna (npr. *trditi/trđiti trđim* ‘izražati kako misel, kot da je v skladu z resničnostjo’ : *trđiti trđim* in *trđiti* in *trđiti trđim* ‘delati, da postane kaj trdo, trše’). Podobno *kozica* ‘posoda’ : *kôzica/kozica* ‘mlada koza’, ‘rakec’.

3.2.4.1 Izpeljanke so načeloma obravnavane vzporedno z motivirajočimi besedami, npr. *skála* ‘kamnita gmota’ : *skála* ‘znaki na merilni napravi’ in *skâlni* ‘ki je v zvezi s skalo¹⁾’ : *skâlni* ‘ki je v zvezi s skalo²⁾’. V istem sestavku obravnavamo pridevniške izpeljanke, tvorjene iz različnih motivirajočih besed z istim besedotvornim izhodiščem, npr. *glâgolski* 1. ‘ki je v zvezi z glagolom’, 2. ‘ki je v zvezi z glagolico’.

4 Merila za nastanek leksema (leksikalizacijo) s procesom konverzije

V samostojnih slovarskih sestavkih obravnavamo tudi (v osnovni slovarski obliki) enakopisne enote (homografe),²⁴ ki niso homonimi.²⁵ Razlikujejo se v kategoriji (a) slovničnega spola (npr. *čĕmbalo*) ali (b) v pregibnostnem vzorcu (npr. *brôkoli*).

²⁴ Homonimno razmerje je možno le pri kategorialno povezanih leksemih.

²⁵ Zgolj iz praktičnih razlogov, da uporabnik ne bi spregledal potencialnih iskanih izrazov, so z nadpisano številko za iztočnico opremljeni vsi slovarski sestavki z enako neonaglašeno iztočnico – ne glede na njihovo besednovrstno uvrstitev, oblikovne in izgovorne značilnosti (Koncept 2015: 9).

4.1 Umeščanje konvertiranih enot v samostojne pomene ali samostojne sestavke poteka po načelih, ki so analogni načelom za razlikovanje med homonimi in večpomenskimi besedami. Konverzna enota se praviloma uvrsti v samostojen pomen izhodiščne besede. V ločenih sestavkih so obravnavani le primeri, ki se razen v spremembi besedne vrste razlikujejo še v eni naslednjih lastnosti.

4.1.1 Konverzija in izgovorne značilnosti, npr. *čęz*¹ prislov : *čęz*² predlog (zaradi enozložnih primerov v dveh sestavkih obravnavamo tudi dvozložne, pri katerih so izgovorne lastnosti enake, npr. *okôli*¹ prislov, *okôli*² predlog), tudi če so samo dvojnične, npr. *pôk/pòk* samostalnik : *pòk* medmet; *mh*¹ [řňhà] členek : *mh*² [hň] medmet; *bęži* medmet : *bežáti* glagol z velelniškima oblikama *bęži* in *bęži*.

4.1.2 Konverzija in táka sprememba pregibnostnih lastnosti, ki nima več stika s pregibnostnimi lastnostmi besede v osnovnem pomenu (*jáz*¹ *jáza* samostalnik < *jáz*² *méne* zaimek – zgoraj tip *brôkoli*).

4.1.3 Izguba pregibnosti je razlog za uvrstitev v svoj sestavek le pri izsamostalniških nepravih predlogih, ki se v samostojne sestavke uvrstijo že zaradi izgube naglasa (*vřh*¹ samostalnik > *vrh*² predlog)

4.1.3.1 Prislovi zunanjih okoliščin se od homonimnega samostalnika praviloma razlikujejo tudi v izvoru, tako je npr. prislov *strân* nastal iz predložne zveze *v strân*, prislov *popôldne* pa po sklapljanju iz *po pôldne*, medtem ko je samostalnik *popôldne* sestavljena tipa *podstręha/podstręha*.

Preostale konvertite umeščamo pod samostojne pomene izhodiščnih besed.

4.1.4 Konverzija (zvalniškega) imenovalnika in velelnika v medmet ali členek

Imenovalnik, zlasti zvalniški, in velelnik sta slovnični kategoriji, ki sta funkcijsko lahko prekrivni z medmeti. Če (zvalniški) imenovalnik oz. velelnik ne izkazuje glasovnih, oblikovnih, pomenskih in izvornih posebnosti, na to vlogo ne opozarjamo (glej spodaj stolpec B). Če beseda razvije samostojen pomen le v (zvalniških) imenovalnikih oz. velelniških oblikah, to obravnavamo kot konverzni pomen (stolpec C). Če se tak imenovalnik oz. velelnik od naslovnega samostalnika oz. velelnika obravnavanega glagola razlikuje v tonemu (dejansko gre za intonacijo, ki preglasi tonem), to zapišemo v pojasnilu (*surovína* ... kot medmet, izgovarja se s padajočim tonom 'uporablja se, ko govorec zmerja koga tako, da mu pripisuje grobost, brezobzirnost, nekultiviranost') (polje Č4). Če se tak imenovalnik ali velelnik od naslovnega imenovalnika oz. velelnika razlikuje v samoglasniški kolikosti (in posledično morda kakovosti), to zapišemo

v pojasnilu (*těk* [...] kot medmet, izgovarja se s kratkim širokim ali ozkim e ‘poznarja lahkoten tek’) (polje Č5). Samostojen sestavek naredimo, če se medmetna raba od siceršnje razlikuje (1) v segmentnih lastnostih, čeprav pisno niso izražene (*běži* – polje D6), (2) če so razlike izražene pisno (*víš* – polje D7), (3) če temu pogoju zadošča samo dvojnica (*běži* – polje D8), (4) če se medmet od homonima razlikuje po izvoru (*písmo* – polje D9),²⁶ (5) če iz medmetnega pomena izvira konverzni (*čůj* – polje D10),²⁷ (6) metaforični (*děj* – polje D11),²⁸ (7) če postane sestavina frazema ali stalnih besednih zvez (*hvála* – polje D12).²⁹

4.1.4.1 Nepregibnost ali omejena pregibnost je inherentna lastnost medmetov, kateri je zadoščeno že v vrstici 2, zato izguba oz. omejitev pregibnosti ne vpliva na odločitev o obravnavi v enem ali dveh sestavkih.

4.1.4.2 Primeri

Tabela 1: Prikaz stanja v slovarski bazi (18. 10. 2024).

	A	B	C	Č	D
1		Nič	Konverzni pomen	Konverzni pomen s pojasnilom	Svoj sestavek
2	Samo zvalniški imenovalnik ali velelnik	Mami, poglej lepega kužka!			
3	Pomenski odklon		blísk, cvěnk, pozdrávljen, oprostíti ...		
4	Razlika v tonemu			prasřca, surovřna	
5	Razlika v velikosti (in posledično v kakovosti)			mřc, přh, přk, smřk, těk	
6	Iz zapisa niso razvidne razlike v segmentnih lastnostih				běži
7	Iz zapisa so razvidne razlike v segmentnih lastnostih				lěj, víš
8	Dvojnica zadošča pogoju za samostojni sestavek				běži (tudi běžiži)

²⁶ Beseda je izvorno evfemistična preuredba samostalnika *přzda* v medmetni rabi.

²⁷ Medmet *čůj*, ki je izvorno velelnik glagola *čůti*, razvije konverzni členkovni pomen (*Čůj*, nimam besed, pa to je noro! Imamo zlato medaljo!) in samostalniškega (Na vsakem koraku okrog podkorenske steze je namesto gorenjskega »ejga« slišati štajerski »čůj«.).

²⁸ Medmet *děj*, ki je izvorno velelnik glagola *dáti* v pomenu ‘dopustiti’, se razen za spodbudo (*Daj, daj, daj*, pred tabo je samo še trideset kilometrov!) uporablja tudi za zavračanje, npr. *Ah, daj, daj*, še nihče ni umrl od tega.)

²⁹ Medmet *hvála/hvřla*, ki je izvorno samostalnik, razvije frazema *hvala bogu*, ki izraža govorčevno veselje nad čim, in *hvala (lepa) za*, ki izraža govorčevno zavračanje česa.

9	Izvor v najširšem pomenu				přsmo, zdrávo, mater, dān (< dober dān) z razpoložensko intonacijo
10	Medmetni/členkovni pomen razvije konverznega				čŭj
11	Medmetni/členkovni pomen razvije metaforičnega				dāj, čěš
12	Medmetni/členkovni pomen razvije frazem ali stalno besedno zvezo				hvála, přósim, ŭdri

4.1.4.3 Na vprašanje, zakaj je mejo med obravnavo na ravni pomena in samostojnega sestavka smiselno postaviti med razlikovanje v tonemu in segmentnih lastnostih, odgovorimo z izločanjem. Če bi mejo postavili višje in bi imeli *prašica* in *surovina* samostojna medmetna sestavka, bi bilo to neustrezno zato, ker ga npr. *kŭzla* v medmetni rabi ne bi imela, saj ima v vseh pomenih in rabah cirkumfleks, torej isti ton kot padajoča intonacija. Podobno velja, če bi kolikostne minimalne pare obravnavali na ravni iztočnic: imeli bi iztočnici *mŭc* in *mŭc* in samo eno *fānt*. Če pa bi mejo postavili nižje in bi medmet *běži* prikazovali na ravni pomena, bi morali v pojasnilu navajati vse oblike, saj sklicevanje na velelniške oblike ustreznih glagolov ne bi ustrezalo. Tako ravnanje tudi ne bi bilo skladno s tem, da smo zaradi segmentnih razlik uvedli homonima *mh*¹ medmet in *mh*² členek.

5 Prikaz homonimov oz. polisemantemov načeloma uskladimo znotraj besedne družine, tudi če se pri tvorjenkah izenačijo izgovorne značilnosti (npr. *bŏr/bŏr*, *bŏrov*).

6 Kadar eden od homografov izkazuje pisno dvojnico, potem tovrstne primere vedno obravnavamo v samostojnih slovarskih sestavkih (npr. *pāsavec* (pisna dvojnica *pāsovec* ‘bolezen’), *vŭnjak* (pisna dvojnica *vŭnjek*), *zijāvka* (pisna dvojnica *zijālka*), *zmerjāvka* (pisna dvojnica *zmerjālka*)).³⁰

7 Sklep

7.0 V članku predstavljena merila za razlikovanje med večpomenskimi besedami in samostojnimi leksemi so bila zasnovana na indukciji primerov, ki jih je treba po intuitivnem pojmovanju snovalcev novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega

³⁰ Za homonime je vstopni prag v slovar znižan. Na homofonijo (npr. *cěl* : *cěv*) v *eSSKJ* ne opozarjamo.

jezika obravnavati v dveh slovarskih sestavkih (*kozíca* ‘posoda’ : *kózica/kozíca* ‘žival’) ali enem (*klôšar* : *klošár*), lahko tudi večpomenskem (*máček*). Prilastek *intuitiven* tu razumemo v pomenu ‘tak, da se kvalificiranemu slovarskemu uporabniku zdi prav uslovvarjen’. Tako zasnovana merila so bila v teku redakcije slovarja utemeljena in opredeljena jezikoslovno in slovaropisno, pri čemer smo bili posebej pozorni na ohranjanje in razvoj intuitivnega pojmovanja. V članku smo torej skušali objektivizirati intuitivno pojmovanje z analizo njegovih vektorjev in s tem omogočiti, da so vektorske rezultante prepoznanih primerov uporabne pri dedukcijski opredelitvi bodočih. Skladno s Ockhamovo britvijo smo se izogibali nepotrebnemu zapletanju, še bolj pa pretiranim poenostavitvam.

7.1 V slovarski praksi se lahko primerijo neopredeljeni primeri, ki jih slovaropisci moramo reševati posebej. Eden takih primerov je samostalnik *móški*, ki bi ga – upoštevaje zgolj v tem sestavku že predstavljena merila – morali opisati v enem od konverznih pomenov enako glasečega, enako pišočega, enako pregibajočega se in iz istega izvora izvirajočega pridevnika *móški* v moških oblikah, po našem intuitivnem pojmovanju pa bi moral imeti svoj samostalniški sestavek. Dokler ne izvemo, ali je to edini primer te vrste ali se bo v času redakcije nabrala skupina podobnih, iz katerih se bo dalo inducirati dodatno merilo in ga smiselno pridružiti obstoječim, bi redaktor lahko deloval neskladno s povedanim le s sklicevanjem na težo v obstoječih merilih neupoštevanih argumentov, ki govorijo za obravnavo v ločenem slovarskem sestavku. V ločenih sestavkih bi tako kazalo obravnavati enote, ki v procesu konverzije izpolnjujejo dodatne kriterije za leksikalizacijo oz. nastanek novega leksema: (1) vzpostavitev medleksemskih pomenskih odnosov (sinonimija, antonimija, hiper- in hiponimija), (2) tvorba metaforičnih ali metonimičnih pomenov, (3) tvorba večbesednih leksemov (stalnih besednih zvez ali frazemov) in (4) umeščenost v pojmovno skupino.³¹

7.2 V samostojnih slovarskih sestavkih bi kazalo obravnavati tudi pragmatične izraze, kot sta *prôsim/prôsim* in *hvála/hvála*, ki bi ju ob upoštevanju zgolj zgoraj zapisanih meril morali obravnavati v konverznih pomenih glagola *prosíti* oziroma samostalnika *hvála*, saj ustrezata le enemu odločujočih meril, (1) da se namreč dvojnično izgovarjata z medmetnim padajočim tonom namesto z akutom, kot ga imata izvorna glagolska in samostalniška oblika. Pragmatični pomen je namreč intuitivno povezljiv z izvirnim denotativnim glagolskim oziroma samostalniškim, zato ne pripomore k ločeni obravnavi. V prid obravnavi v ločenih sestavkih bi lahko navedli še, (2) da gre za formalna

³¹ V primeru *móški* ugotavljamo sledeče. (1) Samostalnik je osrednje, nevtrarno in formalno pomenovanje za določen pojem. (2) Zapolnjuje kratek niz samostojnih iztočnic in ima antonim, ki je po veljavnih merilih samostojen sestavek (ženska). (3) Tvorijo lastne metaforične pomene (‘vtič’) ali metonimične podpomene. (4) Argument za obravnavo v ločenih sestavkih je tudi, da je samostalnik sestavina frazemov in/ali stalnih besednih zvez (*pravi moški*, *sanjski moški*).

vljudnostna izraza in (3) da sta oba sestavini frazemov (*Lepo te prosim!*,³² *Hvala lepa!*³³) in stalnih besednih zvez (*Stokrat hvala*).

Viri in literatura

- ASSČ: *Akademický slovník současné češtiny*. <https://www.slovníkcestiny.cz/uvod.php> (dostop 3. 2. 2026).
- eSSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. (2016–). Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. DOI: <https://doi.org/10.3986/2738-6643>.
- FILIPEČ, Josef, František ČERMÁK, 1985: *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- HOCK, Hans Henrich, 2009: *Principles of Historical Linguistics*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- KOCHOVÁ, Pavla, Zdeňka Opavská (ur.), 2016: *Kapitoly z koncepcie Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
- KONCEPT 2015: Gliha Komac, Nataša idr.: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Različica 1.1. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612548391>.
- MIRTIČ, Tanja, Marko SNOJ, 2022: Merila za razlikovanje med dvojnicami in sinonimi v eSSKJ. *Slavistična revija* 70/4. 459–473. DOI: <https://doi.org/10.57589/sr1.v70i4.4073>.
- Napotki 1981: *Napotki za redakcijo samostalnika, pridevnika in glagola v SSKJ. 1. in 2. del*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU. Leksikološka sekcija. Tipkopis.
- SNOJ, Jerica, 2004: *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. DOI: <https://doi.org/10.3986/9616500309>.
- SNOJ, Marko, 2026: *Slovar slovenskih medmetov. In tem najbližjih izrazov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <https://fran.si/130> (dostop 13. 2. 2026).
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. <https://fran.si/133> (dostop 13. 2. 2026).
- ŠVIC-DULAR, Alenka, 1999: *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. DOI: <https://doi.org/10.3986/9616182927>.
- TAFRA, Branka, 1986: Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem). *Filologija* 14. Zagreb. 381–393.
- TAFRA, Branka, 1998: Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija* 30–31. Ljubljana. 349–361.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- ULLMANN, Stephen, 1957: *The Principles of Semantics*. Glasgow: Jackson.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2013 [2000]: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Razprave Filozofske fakultete).
- ŽELE, Andreja, 2015: Konverzija v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 60/2. 65–77. DOI: <https://doi.org/10.4312/jis.60.2.65-77>.

Summary

The aim of a general explanatory dictionary is to describe the lexicon as a whole—that is, the elements of the lexical system that are semantically and grammatically interconnected. A dictionary grounded in lexicological criteria represents both intralexemic semantic relations and interlexemic semantic and formal relations. The paper addresses the question of which instances of homographic units can, within a lexicological framework, be treated as meanings belonging to the same lexeme, and in which cases multiple lexemes must be assumed.

To this end, criteria are presented for distinguishing between homonymy and polysemy on the

³² Zgled iz Snoj (2026): Zapreti! – Mene zapreti?! *Lepo te prosim*, kaj sem pa pregrešil?

³³ Zgled iz Snoj (2026): Če je to zametek novega svetovnega reda, potem *hvala lepa* za tak red.

one hand and for the emergence of a lexeme (lexicalization) through the process of conversion on the other, with the overarching aim of formulating principles for the lexicographic treatment of homographic units. The criteria are based on the results of an analysis of lexical units from phonological, morphological, word-formational, syntactic, lexicological, semantic, and etymological perspectives.

For homographic units to be treated in separate dictionary entries, they must differ in at least two of the three parameters derived from the definition of a polyseme: (1) semantic relatedness of sememes, (2) phonological, accentual, and formal identity of the lex and (3) common origin, development, and word-formation.

Accordingly, the following are treated in separate dictionary entries:

- (1) homonyms in the narrow sense (homographs of different origin that are also homophones)—e.g., *akôrd* 1. ‘chord’, 2. ‘fee’; the conditions of lacking shared semantic components and differing origin and development, differences in word-formation, or multiple borrowing are fulfilled;
- (2) homographs of different origin that are not homophones—e.g., *âra* ‘type of parrot’/*âra* ‘down payment’; all conditions are met, namely absence of shared semantic components, different pronunciation features, and different origin and development, differences in word-formation, or multiple borrowing;
- (3) homographs of different origin that are not homophones, even though they contain morphemes of the same origin—e.g., *čebelár* ‘beekeeper’/*čebêlar* ‘*Merops apiaster*’; *carica/cârica* ‘tsaritsa, empress’/*cârica* ‘popular, cool girl’; *plezâlka* [plezâuka/plezâlka] ‘mountain climber (fem.)’/[plezâlka] ‘climbing plant, climbing shoe’; here, the conditions of different pronunciation features and different origin and development, differences in word-formation, or multiple borrowing are fulfilled; and
- (4) homographs of the same origin that are not homophones and synchronically do not share semantic components—e.g., *trditi/trđiti trđim* ‘to claim’, *trditi/trđiti trđim/trđim* ‘to harden’; in these cases, the conditions of lack of shared semantic components and different pronunciation features are met.

The principles governing whether converted units are assigned independent meanings or separate dictionary entries are analogous to those used to distinguish between homonyms and polysemous words. As a rule, a converted unit is assigned as an independent sense of the source word; separate entries are reserved only for cases that, in addition to a change in word class, also differ in at least one of the properties listed above.